

kortez i montezuma

donald bartelmi

Zbog toga što se Kortez iskrcava baš u dan koji su spominjali drevni spisi, zbog toga što je obućen u crno, zbog toga što mu je oklop blještavo srebrn i zbog izvesne ružnoca stranaca posmatranih onako u gomili — zbog svega toga Montezuma smatra da je Kortez zapravo Kuetzalkoatl, veliki bog koji je napustio Meksiko na splavu sačinjenom od zmija, pre mnogo, mnoga godina, sa obećanjem da će se jednom vratiti.

Montezuma poklanja Kortezu pehar od žada.

Kortez Montezumi stavlja oko vrata ogrlicu od staklenih perli, nanizanih na vrpcu namirisanu mošusom.

Montezuma nudi Kortezu tanjur od pečene gline prepun pohovanih i sprženih komadića mesa, ali Kortez odbija, jer zna da su komadići mesa, u stvari, ljudski prsti.

Kortez šalje Montezumi veliku korpu onog španskog hleba za koji su Montezumini glasnici, kada su prvi put sreli Šance, rekli: »Što se tiče njihove hrane, slična je ljudskoj, bela je i nije teška; pomalo je slatka...«

Kortez i Montezuma šetaju duž dokova. Male zelene muve zuje unaokolo. Kortez i Montezuma drže ruke prekrštena na grudima, s vremena na vreme ih razdvoje, kako bi oterali muvu.

Montezumi sa okolnih brda stižu nove ruke, ispisane slikovnim pismom. On ih spaljuje kako Kortez ne bi saznao njihov sadržaj. Kortez podšiće svoju brudu.

Dona Marina, indijanski prevodilac, spava sa Kortezom u palati koju mu je ustupio Montezuma. Kortez se budi; dele šolju čokolade. *Izgleda umorno, razmišlja Kortez.*

Duž dokova Kortez i Montezuma šetaju, ruku prekrštenih na grudima. »Zna li oca Sančeva?« — pita Montezuma. »Sančeva, da, koja je njegova dužnost?« »Rušenje idola« — kaže Montezuma. »da« — kaže Kortez neodredeno — »da, on to i čini kuda god krenemo.«

Kasnije te večeri, na koncertu, Kortez ujede za gležanj nekakav zeleni insekt. Buba mu se zavuče u čizmu. Kortez skida čizmu, zavlači u nju ruku, nalazi bubu i vadi je. »Je li otrovan? — pita Dona-Marin. »Smrtno!« — kaže ona.

Montezuma lično operiše natekli Kortezov gležanj. Raseca mesto ugriza oštrim nožem, si sa otrovom iz rane, pljuje ga. Uskoro oni ponovo šetaju, duž dokova.

Montezuma u pismu majci piše: »Novi polet plemstva došao kao dobrodošlo olakšanje. Dok su se ranije plemići trudili na sve načine da se sakriju među običnim narodom, pretvarali se da su prosti ljudi, sada se oni razmeću sobom i svojim položajem na najodvratnije načine. Opet nose široke skerletne pojaseve, čak i na ulici, opet se šepure sa svojim velikim nadupranim perikama, opet unajmljuju lakeje da u parovima stoje pozadi na malim platformama njihovih kocija. Graja koju dižu neumorno podsećajući jedni druge okružuje nas od podne sve do rane zore...«

»Ovakvo ponašanje koje bode oči je, kao što rekoh, dobrodošlo. Jer sví smo već umorni od njihovih mnogobrojnih obmana, otkrivanja njihovih skrovišta, praćenja njihovog kretanja — ukratko, vodenja brije o njima, *upamćivanja* svih njih. Novo samopouzdanje, da ma koliko nas podsećalo na nekadašnja zlatna vremena, ipak olakšava stvar. Interesantno je pitanje, šta je ohrabrilo plemstvo da se ponovo uzdigne. Zašto baš sada?«

»Mnogi su ovde ubedeni da je to direktna posledica navale demona koju smo nedavno imali. Lako je uvideti da se, uprkos stavu demona, ponovo pridizanje plemstva može smatrati jedino prolaznom stvari — i oni sami moraju toga biti svesni. Sve još od poslednjih godina prošlog Ciklusa nismo imali toliko balavih, smradnih, očelavelih demonâ sa strane. Sem demona, bilo je i bubašvaba, bubašvaba velikih kao daske za peglanje. Naravno, tu su i Španci...«

Grupa visokih dostojanstvenika neprijateljski raspoloženih prema Montezumi održava tajni sastanak u Vera Kruzu, pod posebnom zaštitom boga Dim-Ogledala. Rasprava je žestoka, kiša lije kao iz kabla; nove pridošlice ispunjavaju prostoriju.

Dona Marina, iako je Kortezova ljubavnica, ima i medu Indiosima jednog ljubavnika visokog ranga. Ispovedajući se ocu Sančevu, govori i o tome. »Zove se Čitlahuak? To može biti politički korisno. Ne mogu da ti dam oprštevine, ali ču te se setiti u svojim molitvama.«

U vrtovima Tenohitlana šapatom se razmenjuju nove reči: *giljotina, biber, iskrenost, temperament.*

Kortezovi ljudi ruše mnoge zidove, ali iza tih zidova, neizbežno, nalaze samo mumificirane leševe pasa, mačaka i svetih ptica.

Duž dokova, Kortez i Montezuma šetaju ruku prekrštenih na grudima. Kortez je unajmio detektiva da prati Montezumu; Montezuma je unajmio detektiva da prati oca Sančeva. »U Tenohitlanu ima svega pet talentovanih detektiva« — kaže Montezuma. »Ima i onih drugih, ali ja ih ne koristim. Vizije su najbolje — bolje od najboljeg detektiva.«

Ba vruh velikog Hrama ili piramide Kortez razbijja statuu boga Plavog kolibrijia i skida mu zlatnu masku; na njegovu mesto stavlja sliku Device.

»Glave Španaca!« — kaže Dona Marina — »Huana de Eskalante i ostale petorice su na kopljima pobodenim u jednom redu. U drugom su redu, odmah iza prvog, glave njihovih konja nabijene na koplja.«

Kortez vrišti.

Utrčava straža, prvo Kristobal de Olid, za njim Pedro de Alvarado i onda Ordas i de Tapia.

Kortez besni. Istrčava iz palate na trg, gde ga sretne i pozdravi Montezuma. Dva visoka dostojanstvenika stope Montezumi sa svake strane i pridržavaju mu ruke raširene u znak pozdrava. Oni svijuju Montezumine ruke oko Kortesa. Kortez žurno šapuće Montezumi na vatu.

Montezuma iz nedara vadi dugu kaktusovu bodlju i ubode sopstveno uvo nekoliko puta, sve dok krv ne potече.

Dona Marina šeta, duž dokova, sa svojim ljubavnikom Čitlahuakom, gospodarom Zamučene vode. »Kada sam bio mlađ!« — kaže Čitlahuak — »išao sam u školu sa Montezumom. Za razliku od nas, bio je izrazito neporican. Veoma religiozan, marljiv student — kladim da se znam o čemu Montezuma i Kortez razgovaraju. O teologiji.«

Dona Marina zadene palac za pojas na ledima.

Bernal Diaz del Kastiljo, koji će jednog dana napisati »pravu istoriju osvajanja Nove Španije«, stoji na uglu režući komad drveta. Čita se »Proglas iz Vera Kruza«, u kojem se prijateljstvo između Kortesa i Montezume prikazuje štetnim u odnosu na najbolje interese ljudi Meksika, rođenih i onih još nerodenih.

Kortez i Montezuma šetaju, duž dokova. »Posebno mi se svida Sveti duh. Kakva ideja!« — kaže Montezuma. »Drugi bog, Otac, takođe je...« »Jedan bog, u tri vida!« — ispravljaju blago Kortez. »Žrtvovati Sina!« — nastavlja Montezuma — »izgleda mi pogrešno. Sem toga!« — Montezuma zastaje i značajno lupka Kortesa po Grudima svojim smedim kaziprstom — »gde je Majka?«

Bernal moli Montezumu da mu, u znak velike blagonaklonoosti, pošalje jednu mladu, zgodnu devojku; Montezuma mu šalje devojku iz dobre porodice, zajedno sa orgatačem od perja, nekoliko cvrčaka u kavezu i mnogo sveže spravljenog sapuna. Montezuma primećuje za Bernala da »izgleda kao gospodin.«

»Vladalac organizuje predstave za narod!« — kaže Montezuma.

Sedeći u naslonjači, Kortez klima glavom.

»Pošto gajenje kukuruza zahteva u proseku samo pedeset dana rada po osobi godišnje,

energija ljudi se mora usmeriti na takve predstave — na primer, na večnu borbu da se zadrži naklonost Dim-Ogledala, Plavog Kolibrija, Kuetzalkoatla...«

Kortez se smieska i lagano klima glavom.

»Smanjenje psihološkog pritiska na vladaca, koji bi inače bio primoran da se sam suoči sa mogućnošću propasti sveta, sa mogućnošću da se svet zatvori u samog sebe...«

Kortez trepće.

»Ukoliko ja nisam tvorac predstave, ukoliko ne kontrolišem dogadaje...«

Kortez je bez reči.

»Otuda je tvoja obaveza, dragi brate, da mi otkrijes kraj, ili bamer ono što znaš o verovatnom toku predstave, tako da mogu da pokušam da njome upravljam u željenom pravcu, uz pomoć one magije koja mi je još preostala.«

Kortez je bez reči.

Srušivi novi zid, Kortezovi ljudi pronalaže na podu prostorije iza zida gomilicu zlata. Proglas kruži gradom; poslat je i u druge gradove.

Bernal podiže ogromni kokošnjac za Dona-Marinu. Nebo nad Tenohitlanom se smraćuje, munje sevaju; potom kiša pljušti nad jezerom.

Duž dokova, Kortez i Montezuma pronalaže skloniste pod jednom kapijom. »Dona Marina ga je prevela; imam kopiju!« — kaže Kortez.

»Kad si razbijao Plavog Kolibrija polugom...«

»Bio sam nervozan. Priznajem.«

»Mogao si slobodno poneti zlato. Sve. Kao moj poklon.«

»Vaša Visost je veoma ljubazna.«

»Tvoji brodovi su spremni. Glasnoše, mi javljaju da je na njima više jedara nego oblaka.«

»Ne mogu oticiti sve dok zlato čitavog Meksika, prošlo, sadašnje i buduće, nije utovareno.«

»To izgleda nemoguće.«

»Slážem se. Hajde da razgovaramo o nečem drugom.«

Montezuma primećuje belo perce na prijateljevom crnom somotskom plaštu. Razmišlja. Morala bi da vodi više računa o njemu.

U krevetu sa Kortezom, Dona Marina mu pokazuje svoje divne zlataste guzove; on ih pljeska pun divljenja. Po sobi zuji mala zelena muva. Kortez je tera lopaticom za muve napravljenom od zlatne žice. Ona mu priča o vizi. U viziji Montezumu udaraju u čelo velikim kamenom i on pada. Razjareni podanaci bacaju na njega još kamenja.

»Ne brini!« — kaže Kortez. »Veruj mi.«

Otar Sančez dostavlja Kortezu izveštaj detektiva kojeg je unajmio da prati Dona-Marinu, zajedno sa drugim izveštajima, dokumentima, fotografijama. Kortez nareduje da se svi detektivi u gradu uhapse, da se u Tenohitlanu zauvek ukine detektivska profesija i da se otac Sančez vrati na Kubu u lancima.

Na pijacama i trgovima grada kolaju nove reči: mir, srće, ovlašćenje, schnell.

Drugog dana Montezuma, Kortez, Dona Marina, Kortezova garda i neki visoki dostojanstvenici Tenohitlana napuštaju svoje palate i u palankinima se voze u deo grada po imenu Kotakstla.

Tamo se zaustavljaju ispred jedne velike zgrade i izlaze.

»Šta je ovo? — pita Kortez, pošto ovo nikada ranije nije video.

Montezuma odgovara da je to sastajalište astečkog saveta, ili zakonodavnog veća koje stvara zakone njegovog naroda.

Kortez se iznenadjuje i tvrdi kako je bio ubeden da je Montezuma vrhovni zakonodavac, koji nikome ne odgovara — izjava koju je Dona Marina veoma taktično izbegla da prevede, kako se Montezuma zbog nje ne bi natljutio.

Kortez, sa gardom za ledima i Montezumom sa desne strane, ulazi u zgradu.

Na kraju velikog predvorja vidi grupu funkcionera, od kojih svaki za uvetom nosi gušćije pero posuto zlatnim prahom. Tu su Kortesa i njegove ljudi nadimili tamjanom iz velikih glijenih kadionica, ali ne i Montezumu; major dom je pogled prikovoao za pod i nije ga uopšte gledao, ali ga je pozdravio sa velikim poštovanjem rečima: »Gospodaru, moj Gospodaru, moj veliki Gospodaru.«

Društvo je provedeno kroz nekoliko visokih vrata od mirišljavog kredra u ogromnu prostoru

strašila

zoltan šebek

»Ljudsko dostojanstvo još uvek nailazi na uvažavanje u prirodi; ako želimo da zadržimo ptice na pristojoj udaljenosti od useva, postavljemo u baštu nešto nalik na čoveka, pa će i ova daleka sličnost, koja se može ustanoviti između čoveka i strašila, biti dovoljna da pobudi određeni respekt...« — piše Seren Kjerkegor, znameniti danski filozof iz prošlog stoljeća. Ali, u kome pobuduje respekt ova sličnost? Od kada je granulo proleće i od kada su u baštama na velegradskoj periferiji osvanula manom čovekolika strašila sve više me zaokuplja kjerkegorovski problem: u koliko meri je pvek u stanju da uveri ptice u vlastito, preuvišeno dostojanstvo, da li ptice uočite zapažaju sličnost između strašila i čoveka? Iskustva su prično sneveseljavajuća. Naišao sam već na strašilo, na čijoj se slammatoj glavi, doduše, šepurila policijska kapa, ali sumnjam da sam se više uplašio od njega nego bezazlena teleća stvorenja: družina vrabaca, koja se šćučirala na rubu policijske šapke, bila je živi dokaz ne samo odsušteno bilo kakvog straha, već i krajnje drskosti, s obzirom na to da su iz istog, čućeg stava i po istoj kapi obavljali svoje male i velike potrebe.

Pusto ljudsko iskustvo, međutim, kao što znamo, u današnje vreme ne znači mnogo. Da bi čovek mogao nešto sasvim ozbiljno da ustvari — pa čak i ako je u datom slučaju reč, na primer, o vernoći njegovog psa — potrebni su naučno relevantni dokazi. Verovatno se baš iz te prikrivene potrebe i rodila nauka o ponašanju životinja, koju neki još nazivaju i zoopsihologijom. Na žalost, ni rezultati ove nauke nimalo ne laskaju ljudskoj taštini. Upućeni istraživači životinjske duše su dokazali da ptice samo u izuzetnim slučajevima mogu da zapažaju složene forme. One su većinom u stanju da preoznaju promene samo u poznatoj sredini i da reaguju na pojedine uzbunjivajuće momente — boje, pokret, svjetlost ili miris. Složene oblike zapažaju isključivo kod pripadnika iste

vrste, unutar koje postoji medusobna privlačnost posredovana instinktivno programiranom sposobnošću zapažanja likova. Teorija odraza, dobro poznata i iz marksističke estetike, međutim, može da prevari ptice samo ukoliko je drug po vrsti ono što se, da tako kažemo, »realistički odražava«. Time se objašnjava da se na ramenima i rukama strašila, po pravilu, stiska čitava četa drozdova.

Covek se, međutim, sa svojim uzvišenim osećanjem dostojanstva, teško miri s činjenicama. Vekovima uporno nastoji da odagnu ptice onim od čega se sâm najviše plasi: samim sobom, odnosno, svojim slikama i prilikom. Američki etnolog Nil Avon, na primer, u strašilima je pronalazio karakteristične crte onog člana uže ili šire porodice na koga ja autor strašila prilikom kreiranja svesno ili podsvesno pomisljao: prototip strašila, u pretežnoj većini slučajeva, bio je, ipak, sam strašni vlasnik baštne. Cesta su još strašila modelirana po izgledu tašte, poneke konstrukcije, pak, podsećaju na omraženog suseda.

Drugi istraživači pisali su naučne traktate o načinu izrade strašila, pokazujući da su se već tokom prošloga stoljeća po baštama pojavlivali začeci takvih zastrašujućih umetničkih pravaca, kao što su dadaizam i nadrealizam, pop-art ili dibifeovski art-brut. Sve je to bilo, međutim, duboki larplartizam, s obzirom na to da anonimni autori strašila nisu mogli računati na brojniju publiku no što je imaju današnji predstavnici određenih pravaca. Mislim pti tom, razume se, na pravu publiku, na ptice, koje su, koliko god bile same po sebi poetične, po svemu sudeći, slepe za sve što je ljudsko. Strašila su, uprkos svemu, veoma simpatična: čitavim svojim bićem ona se trude da budu ozbiljno shvaćena, da u njima vidimo čoveka, strašnog monstruma, premda u očima nadležnih — u očima ptica — uopšte to nisu.

S madarskog:
A. Vicko

sveta noć

tahar ben želun

NOĆ SUDBINE

Beše to one svete noći, dvadeset sedme noći ramadana, noći »silaska« Knjige muslimanske zajednice, u kojoj su zapečaćene sudbine bića, kada me je otac, tada na samrti, pozvao uz svoje uzglavlje i razrešio. Oslobodio me je kao što se to nekada činilo sa robovima. Bejasmo sam i za zavravljenih vrata. Tihom je govorio. Smrt je bila tu; tumarala je po onoj jedva osvetljenoj sobi svetlošću jedne sveće. Kako se noć primicala smrt se približavala odnoseći, malo po malo, sjaj njegovog lica. Rekao bi čovek da je neka ruka prelazila prčko njegovog čela i prala ga od tragova života. Bio je spokojan i nastavio da mi priča do zore. Čuli su se neprekidni pozivi na molitvu i čitanje Kurana. Bejaše to noć dece. Smatrali su sebe andelima ili rajskim pticama, bez sudbine. Igrali su se na ulicama a njihovi povici su se mešali sa povicima mujezina koji je urlao u mikrofon kako bi ga Bog bolje čuo. Otac se jedva primetno nasmeši, kao da je htio da kaže da je taj mujezin samo jedan čovek koji recituje Kur'an a da ništa od toga ne razume.

Sedela sam na jastuku u dnu kreveta. Glava mi je bila kraj očeve. Slušala sam ga ne prekidajući ga. Njegov dah mi je doticao obraz. Nije mi smetao njegov smrdljivi zadah. Lagano je govorio:

— Znaš li da u ovoj noći nijedno dete ne bi smelo umrijeti ni patiti...

Zato što ova »noć vredi više od hiljadu noći«,

Oni su tu da dočekaju andele koje je Bog poslao: »Andeli i Duh silaze tokom ove noći, sa dozvolom svoga Gospodara da svaku stvar doveđu u red«. Ovo je Noć Nevinosti, ali deca uopšte nisu nevina. Ona su čak užasna. Ako je noć njihova, biće i naša, nas dvoje. Biće prva i poslednja. Dvadeset i sedma noć ovog mjeseca je pogodna za isповest, a možda i za oproštaj. Ali pošto će i andeli biti među nama, da uspostavite red, biće oprezan. Želeo bih da stvari postavim na svoje mesto pre nego što se oni umešaju. Oni mogu biti strogi pod izgledom neoskrnavljene tananosti. Uspostaviti red znači početi sa priznavanjem greške, one zle iluzije zbog koje je nad čitavom porodicom vladalo proletstvo. Daj mi malo vode, grlo mi je suvo. Reci, koliko ti je godina? Više ne umem da brojim...

— Skoro dvadeset...

— Dvadeset godina laži, a najgori sam ja koji sam lagao, ti sa tim nemaš ništa, ništa ili skoro ništa. Uosalom, zaborav nije više strast, to je postala bolest. Oprosti mi, ali želeo bih da ti kažem ono što se nisam usudio nikome da priznam, čak ni twojoi sirotoj majci, oh, pogotovo ne twojoi majci, ženi bez karaktera, bez radosti, ali koja je toliko pokorna, kakav jad! Biti uvek spremjan za izvršavanje naredenja, nikada revolta, ili se ona, možda, bunila u samoći i tišini. Bila je odgojena u čistoj tradiciji supruge u službi svoga čoveka. Smatrao sam to normalnim, prirodnim. Možda je njen revolt bio u neiskazanoj osveti: zatrudenla bi, iz godine u godinu, i radala mi čerkom za čerkom: zatravala